

MUSIQANING MOHIYATI - YAXSHILIKDIR!

Xodjakulov Baxodir Xudaykulovich

*Guliston davlat universiteti San'atshunoslik fakulteti "An'anaviy xonandalik va xalq cholg'ulari"
kafedrasi mudiri, dotsent . e-mail:xodjakulov baxodir@gmail*

Sheraliyeva Jasmina Erkin qizi

"An'anaviy xonandalik va xalq cholg'ulari" kafedrasi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Respublika pedagogika sohasi oliy ta'lim muassasalari "Musiqqa ta'limi" ta'lim yo'nalishida tayyorlanayotgan bo'lajak musiqqa o'qituvchilarining ixtisoslik fanlaridan kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash kompetensiyalari, o'qitishning asosiy mazmuni va didaktik prinsiplari, bakalavriat talabalarida kasbiy-metodik tayyorgarlikni takomillashtirishning nazariy va kasbiy-metodik asoslari, ularni auditoriya va auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarda kasbiy-metodik faoliyatga tayyorlashning samarali shakl, vosita va metodlari, shuningdek, umumiy o'rta ta'lim maktablarining "Musiqqa madaniyati" fani darslarini tashkil etish va olib borishning metod va usullari o'rin olgan. Maqola Respublikamiz pedagogika sohasida faoliyat yuritayotgan oliy ta'lim muassasalarining bakalavriat bosqichi "Musiqqa ta'limi" ta'lim yo'nalishida pedagogik faoliyat olib borayotgan professor-o'qituvchilar, bakalavriat talabalar, musiqqa ta'limi va tarbiyasi sohasida tadqiqot ishlari olib borayotgan izlanuvchilar, maktab va maktabgacha ta'lim muassasalari musiqqa fani o'qituvchilari va boshqa musiqqa pedagogikasi sohasi xodimlariga mo'ljallangan.

Kalit So'Zlar: Estetik tarbiya, musiqiy til, musiqqa savodi, ashula, bastakor, musiqiy faoliyat, ma'naviy tarbiya.

KIRISH

Ma'lumki 2024-2025 o'quv yilidan boshlab ta'lim muassasalarida talaba va o'quvchi yoshlarning musiqiy bilim va ko'nikmalarini oshirish, ularning qalbida milliy madaniy – me'rosimizga bo'lgan muhabbatini shakllantirish, yosh iste'dodlarni aniqlash chora-tadbirlarini amalga oshirishga e'tibor kuchaytirildi.

Musiqqa yoshlar ongiga milliy madaniyat, ma'naviyat, qadriyat hamda an'analarimizni singdirishda keng imkoniyatlarga ega.

Har bir o'zbek xonadonida dutor, tanbur kabi milliy cholg'u sozlarining doimiy osig'liq turishi xalqimizning san'atga bo'lgan cheksiz hurmati va ixlosmandligidan darak beradi.

Qolaversa, musiqqa odamlarning yurak tuyg'ulari, ruhiy kechinmalari bilan chambarchas payvand bo'lib, hayotning ajralmas, uzviy bir qismiga aylanib qolgan.

Musiqaning ijtimoiy, badiiy va tarbiyaviy imkoniyatlarini tadbiq qilish, o'sib kelayotgan yosh avlodni keng musiqiy bilimlardan bahramand etish orqali ularda yuksak, estetik fazilatlarni, xalqimizning boy milliy ma'naviyati durdonalariga qiziqish va hurmat-ehtiromni tarbiyalash dolzarb ahamiyatga ega hisoblanadi. Bu borada olib borilayotgan ishlarni yanada kengaytirish ijtimoiy zaruratga aylanib bormoqda.

Musiqa – estetik tarbiya, demokratik jamiyat kishisini garmonik tarbiyalash yo'lida olib borilayotgan ulkan ishning tarkibiy qismiga aylanmog'i kerak. Bolalar bilan musiqali ish olib borish, ayniqsa, katta ahamiyat kasb etadi. Musiqa bola qalbida kuchli emotsional tuyg'u uyg'otadi, musiqa san'ati va ta'lim-tarbiyasi kishidagi insoniy fazilatlarni rivojlantirib, ruhiy poklanish va yuksalishga da'vat etadigan, insonning ichki olamini boyitadigan, iymon-e'tiqodini, irodasini mustahkamlaydigan, ijodini uyg'otadigan qudratli botiniy kuch – ma'naviyatning yuksalishini ta'minlaydi. Musiqa yordamida uning badiiy idroki o'sib, hissiyotini yanada boyitib boradi. Bolalarda musiqaviy idrokni o'stirmay, ularning musiqaga mehr-muhabbatini yetarli darajada qiziqitirmay turib, har tomonlama jismoniy boy, ma'naviy va qat'iy axloqiy sifatlarni tarbiyalab bo'lmaydi. Musiqaga yoshlikdan uyg'ongan qiziqish kishining keyingi musiqaviy rivozida kuchi ta'sir o'tkazadi, boshqa ko'nikma va didlarning shakllanishini ta'minlaydi, yaxshi musiqali didni tarbiyalaydi. Musiqa estetik va ma'naviy kayfiyatning ulkan manbayidir.

Musiqaning bola hissiyoti va shakllanishiga, uning mazmunini tushunish va his etishga katta ta'sirini hisobga olganda to'g'ri aks ettirilgan musiqali asarlardan o'rinli foydalanish alohida o'rin tutadi. Musiqali obrazlar shakllanishining asosiy manbai tabiat va kishi nutqiga mos kelishiga, atrof-olamdagi go'zallikni idrok etishiga bevosita bog'liqdir. Musiqali idrok etishning vazifasi va mazmunini aniqlash muhimdir. Bular shaxsning har tomonlama rivoji, jumladan, estetik tarbiya vazifalari bilan bog'liq, ular umumiy maqsadlar bilan belgilanadi.

Bunday vazifalar bolalarni musiqa sohasidagi faoliyatga jalb etish, badiiy musiqaga estetik idrok etishni va emotsional o'zlashtirishni rivojlantirish, unda muhabbatini tarbiyalash, musiqali qobiliyatni o'stirish, musiqali didni shakllantirish, bolalar badiiy ijodkorlik iqtidorini rivojlantirishdan iborat bo'lmog'i kerak.

Bolalarda musiqiy idrok rivojlanishining eng yorqin xususiyatlariga eshitish hissi, musiqiy quloq, har xil tabiat musiqalariga hissiy javob sifati va darajalarini ko'rsatish mumkin.

Ibn Sino ham musiqaning hissiy ta'sir kuchini e'tirof yetgan holda uni o'zining meditsina kitoblarida aks ettirgan hamda ruhiy kasalliklarni davolashda shifo dasturi sifatida tavsiya qilgan. "Tib qonuni" asarida bir o'rinda musiqaning ruhiy ta'sir kuchiga baho berib, go'dakning tarbiyasidagi ahamiyatini shunday ta'riflagan: "Go'dakning tanasi chiniqishi uchun ikki narsa zarur: biri – uni asta qimirlatib tebratish, ikkinchisi onasining qo'shig'i

(allasi). Birinchisi tanasiga, ikkinchisi – ruhiga tegishlidir”. Maktabgacha yoshdagi bolalar musiqa tarbiyasi, uning taraqqiyoti timsolida yurtimizning porloq kelajagini ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi.

Musiqali idrok etishning vazifasi va mazmunini aniqlash muhimdir. Bular shaxsning har tomonlama rivoji, jumladan, estetik tarbiyasi vazifalari bilan bog‘liq, umumiy maqsadlar bilan belgilanadi. Bunday vazifalar bolalarni musiqa sohasidagi faoliyatga jalb etish, badiiy musiqaga estetik idrok etishni va emotsional o‘zlashtirishni rivojlantirish, unga muhabbatni tarbiyalash, musiqali qobiliyatni o‘stirish, musiqali didni shakllantirish, bolalarda badiiy ijodkorlik iqtidorini rivojlantirishdan iborat bo‘lmoshii kerak.

Pedagog sifatida uzoq yillardan beri faoliyat olib borar ekanman shunga amin bo‘ldimki, bolalarda musiqiy savodxonlikni shakllantirish uchun eng yaxshi yosh davri 3-5 yoshdagi bolalar hisoblanar ekan.

Ularning musiqani o‘zlashtirishi juda yuqori va eslab qolish qobiliyati ham yuqoriligi sabab har bir ohang ayniqsa, sho‘hchang ohanglar ular psixikasiga ham ta‘siri sezilarli.

Musiqa birlashtiruvchi, ruhiyatiga, o‘y-xayollariga va intilishiga, ularning hayot mazmuniga katta ta‘sirini hisobga olganda, haqqoniy va voqelikni to‘g‘ri aks ettirgan musiqali asardan o‘rinli foydalanish alohida o‘rin tutadi. Musiqiy san‘at uchun odamning fikrlash va ifodalash hissiyoti asos bo‘lib xizmat qiladi. Musiqa tovush bilan hamohanglik rivojida dastlab nutq va raqs bilan o‘zaro bog‘liq bo‘lgan edi. U mehnat harakati ritmi bilan moslashib, bir maqsadga intilayotgan kishilarni bir-birlariga birlashtirishni osonlashtiradi. Nutq ohanglarini, mehnat jarayonlari ritmlari va musiqali ohanglarning umumlashuvi natijasida xalq musiqasi shakllanadi.

Xalq san‘ati manbalariga asoslangan musiqa hamisha jozibador bo‘lib, qalbdagi turli his-hayajonlar uyg‘otadi. Shu bilan birga, musiqada tovushlarga va tasviriy holatlarga taqlid qilish hollari bor, ammo masalaning mohiyati bular bilan belgilanmaydi. Musiqali obraz o‘zining aniq ko‘rinishi bilan bog‘liqdir.

Mustaqil O‘zbekistonning kelajagi, ertangi kun taraqqiyoti egalari bo‘lmish bolalarni estetik va ma‘naviy boy, shaxs sifatida tarbiyalash muhim masaladir. Bu maqsadni amalga oshirishda musiqaning ham alohida o‘rni va o‘ziga xos xususiyatlari bor.

Maktabgacha tarbiya muassasalarida musiqiy tarbiya – bu bir aniq maqsadga yo‘naltirilgan, ya‘ni maktabgacha yoshdagi bolani estetik, axloqiy, aqliy rivojini amalga oshirish, bolani shaxs sifatida tarbiyalash, uni dunyoqarashini kengaytirish, o‘z iqtidorini namoyon qila olishga, estetik jihatdan musiqani tushunishga, unga ijodkorona yondasha olishga o‘rgatishdan iboratdir.

Har bir bola musiqaning qaysi yo‘nalishini o‘rganishidan qat‘iy nazar uning yosh xususiyatlarini, psixologik rivojini musiqa rahbari nazarda tutishi lozim. Unda uzluksiz

davom etadigan bir butun ta'lim-tarbiya jarayonini belgilovchi ilk turi "maktabgacha ta'lim" deb ataladi.

Agar kichik yoshlarimizdagi shijoatni, kuch-qudratni, bilimdonlikni hamda vatanparvarlikni musiqa yordamida uyg'unlashtira olsak, bundanda ziyoda qudratni topa olmaymiz.

San'at – kishilik faoliyatining ajralmas qismi bo'lib, kishi shaxsi san'at vositasida va ishtirokida to'raligicha yorqin namoyon bo'ladi. Hozirgi kelajak avlodni estetik tarbiyalashda san'at muhim o'rin tutadi. San'at insonparvarlik va odamiylik hamkorligi ruhida uning hissiyotini o'stirishda yordam berib, ijodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi. Hozirgi zamon yoshlariga estetik idroklarini tarbiyalash borasida g'amxo'rlik qilar ekanmiz, san'at bilan muomala qilishdan hosil bo'ladigan his-hayajondan uni o'z hayoti va faoliyatida foydalana olishga o'rgatishimiz kerak. Shu sababli u estetik tarbiya tarmog'ining ajralmas qismi sanaladi.

Bolalarda kichik yosh chog'idan idrok etish, his etish, turmush va san'atdagi go'zallikni tushunish ishtiyoqi tarbiyalanadi va bu kabi go'zallikni yaratishga intilish kuchayadi. Bolaning badiiy faoliyatga bo'lgan qiziqishi ortadi. Unda badiiy-ijodkorlik qobiliyati rivojlanadi. Musiqiy-estetik tarbiya demokratik jamiyat kishisini garmonik tarbiyalash yo'lida olib borilayotgan ulkan ishning tarkibiy qismiga aylanmog'i kerak. Musiqaning inson ruhiyatiga ta'sir qilishining tugallanmas imkoniyatlari haqida qadimdan musiqashunoslar, mutafakkirlar va olimlar diqqatini o'ziga tortgan. Faylasuflar, psixologlar, pedagoglar va jamoat arboblari san'atlar ichida musiqa san'atining insonni shaxs sifatida shakllanishiga ta'sir qiladigan xususiyatlari haqida aniqlashga uringanlar.

Qadim zamonlardan musiqaning, ayniqsa, uning komponentlari – ritm va kuyning inson kayfiyatiga ta'siri, uning ichki dunyosini o'zgartirishi haqida fikrlar mavjud bo'lgan. Musiqa san'ati estetik tarbiyaning muhim omili sifatida shaxs shakllanishiga kuchli ta'sir etadi. Oilada, MTMda, maktabda musiqa mashg'ulotlarini maqsadga muvofiq tarzda uyushtirish, yosh avlodning ichki dunyosini boyitish va san'atni to'g'ri tushunishdagi samarali yo'ldir. Musiqa inson his-tuyg'ularini, orzu-umidlarini, xohish-istaklarini o'ziga xos badiiy tilda ifoda qiladi va kishining his-tuyg'ulariga faol ta'sir etadi. Musiqa ham fan, ham san'atdir.

U fizika va matematikaga asoslanadi, bu fanlar musiqani fanga aylantiradi. Lekin musiqa asariga shu fanning turg'un tushunchasi sifatida qarab bo'lmaydi. Chunki musiqa har doim rivojlanib turuvchi jonli san'atdir. Musiqa san'ati inson hayotining ilk yillaridanoq uning hamrohiga aylanib, umumiy madaniy rivojlanishiga salmoqli hissa qo'shadi. Musiqa inson umrining doimiy yo'ldoshi.

Stendalning aytishiga ko'ra, musiqa – san'at turlari ichida insonning yuragiga chuqur kirib, uning ichki kechinmalarini aks ettirishga qodirdir.

“Musika san’atning ifodali turi tizimiga kiradi. Musika ham voqea-hodisalarni ifodali aks ettiradi. Ammo u me’morchilikdagi kabi fazo va moddiy ashyo o’lchovlari bilan belgilanmaydi. Musika ko’rish orqali emas, balki eshitish vositasida idrok qilinadi.

Musika mavzusi o’z xususiyatiga ega bo’lib, inson va voqelikdagi barcha tomonlarni qamrab ololmaganligi uchun, eng avvalo, inson ichki ma’naviy dunyosini, uning tuyg’u va kayfiyatini ifodalaydi... musika voqelikning his-tuyg’uli qiyofasini yaratadi”. Musika kayfiyat holatini ifodalashda keng imkoniyatga ega. Inson kayfiyati murakkab hissiyot bo’lib, u hech narsa bilan bog’lanmagan.

Kayfiyat umumlashgan xususiyatga ega bo’lib, undan ikkilamchi tomonlar chiqarib tashlanadi va insonning voqelikka bo’lgan tuyg’u-munosabatini belgilaydigan eng muhim tomonlari ajratib olinadi. Musiqaning kuch-qudrati shundaki, u shodlanish, qayg’urish, xayol surish, bardamlik, jasurlik, tushkunlik va shunga o’xshash inson ruhiy holatlarini xususiy va umumiy tarzda o’zaro bog’liqlikda, bir-biriga singib ketishida namoyish qila oladi. Bolalar bilan musiqali ish olib borish, ayniqsa, katta ahamiyat kasb etadi.

Omma orasida musiqali targ’ibot olib bormay turib, to’laqonli natijalarga yerishib bo’lmaydi. Musiqiy tarbiya bolalarda erta yoshdan boshlanishi kerak. Musika bola qalbida kuchli emotsional tuyg’u uyg’otadi. Musika yordamida uning badiiy idroki o’sib, hissiyotini yanada boyitilib boradi. Bolalarda musiqiy idrokini rivojlantirmay ularning musiqaga mehr-muhabbatini yetarli darajada qiziqitirmay turib, har tomonlama jismoniy, ma’naviy va boshqa sifatlarni tarbiyalab bo’lmaydi.

Musika san’atining ahamiyati. Musika shunday san’at turiki, u insonlarning kechinmalari, emotsional hissiyotlari orqali birlashtiradi. Ular orasidagi aloqa vositasiga aylanadi. Bir kompozitor tomonidan yaratilgan musika boshqa insonlar qalbida turli-tuman kechinmalar uyg’otishining o’zini bir mo’jiza deb atash mumkin. Musika tarbiyasi estetik tarbiyaning tarkibiy qismi hisoblanadi. Inson shaxsini shakllantiruvchi yetakchi omillardan biri – ta’lim-tarbiyadir. Estetik tarbiya esa uning tarkibiy qismi sifatida go’zallikning mohiyati, estetik va axloqiy hissiyotlarning birligi, san’atning xalqchilligi to’g’risidagi ta’limotga suyanib, bolalarning obyektiv dunyo haqidagi bilimni kengaytiradi va chuqurlashtiradi, ijodiy qobiliyatini va iste’dodini o’stiradi hamda ularda yuksak ma’naviy fazilatlarining tarkib topishiga yordam beradi. Odatda, estetik tarbiyaning maqsadi bolalarda estetik his-tuyg’u va fikrlarni rivojlantirish, go’zallikni ko’ra bilish va ulardan zavqlana olishdan iborat, deb tushuniladi. Aslida estetik tarbiyaning maqsad va vazifalari bu bilan chegaralanib qolmaydi, Bolalarni go’zallik va xunuklikni, yuksaklik va tubanlikni, shodlik, kulfatni anglash va ko’ra bilishga o’rgatadi. Estetik tarbiya umuminsoniy va milliy qadriyatlar qaror topishiga xizmat qiladi. Ayonki, tarbiya inson ongiga, his-tuyg’ulariga, tasavvuriga, e’tiqodiga, dunyoqarashiga, xatti-harakatlariga, xulq-atvoriga ta’sir o’tkazadi.

Musiqa tili barchaga tushunarli va yaqindir. Shuning uchun ham barcha xalqlar musiqalari jozibadordir. Musiqa tovush tovlanishlari orqali fikr va tuyg'ularni aks ettiradi, hayot bosqichlarida insoniyatni to'qinlantirib kelgan axloqiy muammolarni bayon qiladi. Bunda musiqaning falsafiy mohiyati ham namoyon bo'ladi. Ajoyib musiqa asarlari chuqur falsafiy mazmun bilan sug'orilgan bo'ladi, musiqada hayot va o'lim, shaxs va jamiyat, yezgulik va zulm, qudrat va zaiflik kabi masalalar aks etadi.

Musiqa "til"i barcha qismlarning uzviy birligini, asar shaklini ifodalaydi. Shakl – musiqa mazmunining moddiy ifodasidir. Bastakor fikri, tuyg'ulari, tasavvurlari eshituvchilarga musiqiy shakl orqali yetib boradi. Shu bois musiqa "ti"ini egallashga, uning mazmun-mohiyatini anglashga, musiqadagi fikrlar, tuyg'ular, kechinmalar boyligini o'zlashtirishga keng yo'l ochadi. O'sib kelayotgan avlod uchun musiqiy tarbiyaning ahamiyatini nihoyatda buyuk ekanligini qadimiy mutafakkirlar alohida urg'u bilan ta'kidlashgan. Kelajak jamiyat a'zosining insoniy va ijobiy fazilatlari aynan bolalikdan boshlab shakllana boradi. Aynan shu davrda musiqa ijobiy sifatlarni shakllantiruvchi vosita hisoblangan. Musiqa ashula va raqs tarkibida ham vujudga keladi va keyinchalik badiiy ijodning mustaqil turiga aylanadi, o'ta o'ziga xos badiiy ifoda "til"iga ega bo'lib, maxsus ishlab chiqilgan va tanlab olingan tovushlar ana shu "til"ning manbaidir. Albatta, musiqa shaxsni shakllantirishning, uning ijobiy fazilatlarining yo'nalishlarini o'z-o'zidan belgilab bermaydi. Tarbiyaviy ta'sirning eng muhim tomonlari musiqiy asarning g'oyaviy mazmuniga bog'liqdir. Ana shu bilan musiqiy-estetik tarbiyaning vazifalari belgilanadi.

Musiqaning insonga ta'siri, shaxsning va jamiyatning ruhiy hayotidagi o'rni kompleks muammo hisoblanadi. Ushbu murakkablik va serqirralik fanga darrov kelmadi. Shu o'rinda Asafyevning "...musiqa – bu ham san'at, ham fan, ham til, ham o'yin", – degan so'zlarini eslash maqsadga muvofiqdir.

O'zbekiston respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2023 yil 22 dekabrda Ma'naviyat va ma'rifat Kengashining kengaytirilgan majlisida so'zlagan nutqida, milliy madaniyatimiz va ma'naviyatimizni yangi kuch, yangi harakatga aylantirishimizda musiqa san'atining o'rni borligi, shu sohada mehnat qilayotgan xodimlarni rag'batlantirish to'g'risida kuyinib gapirganligi, musiqa san'atining yurtimizda xukumat darajasiga ko'tarilib, xalqimiz bu san'atni qanchalik sevishi, avaylab asrashini ko'ramiz.

ADABIYOTLAR:

1. Boltayev B, Xodjaye J.A. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida musiqa tarbiyasi (darslik) – Samarqand. – B. 83.
2. Namozova D.T, Nosirov D.T. Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqiy ta'lim metodikasi. – Qo'qon: 2006-y.

3. Eydemiller E.G. Yustisiskis V. Psixologiya i psixoterapiya semi. Sankt-Peterburg: —Piterl, 2000.

